

Wilde Pedagogiek: leren in, met en voor de wereld

Reineke van Tol, reineke.vantol@wur.nl

Wat ik jullie het komende half uur ga vertellen is voor een groot deel niet nieuw of baanbrekend.

En dat is eigenlijk precies mijn punt.

Wat we vandaag vaak als onderwijsvernieuwing presenteren, grijpt terug op een eeuwenoud inzicht:

de wereld kennen leer je door in de wereld te zijn.

Al in de zeventiende eeuw schreef **Comenius**:

“Er is niets in het verstand dat niet eerst in de zintuigen was.”

Met zijn geïllustreerde leerboek *Orbis Sensualium Pictus* nodigde hij kinderen uit om de wereld te leren kennen via zien, horen, voelen, ruiken en bewegen. Voor Comenius begon leren niet bij abstracte kennis, maar bij de **directe ontmoeting met de wereld**.

De natuur was voor hem geen losstaand onderwerp, maar een **levende leeromgeving**.

Niet leren *over* de natuur, maar leren *in* en *met* de natuur stond centraal.

De wereld zelf was de leermeester.

In de eeuwen daarna raakt dit wereldgerichte leren langzaam op de achtergrond. Met de opkomst van het moderne schoolsysteem wordt leren steeds meer beperkt tot de ruimte van het klaslokaal. Kennis wordt geordend, opgeschreven en losgemaakt van directe ervaring. De natuur verdwijnt niet uit het onderwijs, maar verandert van **leefwereld** in **leerinhoud**. We leren steeds vaker *over* de natuur, in plaats van *in* en *met* de natuur.

Aan het begin van de twintigste eeuw proberen **Eli Heimans** en **Jac. P. Thijsse** hier verandering in te brengen. Zij brengen natuurstudie terug in het basisonderwijs en benadrukken observatie, verwondering en liefde voor het landschap als basis voor leren. Hun werk is van grote betekenis: zij openen opnieuw de deuren van het klaslokaal om te leren van planten, dieren en seizoenen.

Tegelijkertijd blijft de natuur ook hier vaak iets wat **van buitenaf** wordt bestudeerd. Via boekjes, schoolplaten en determinatiesystemen wordt zij opnieuw vertaald naar het schoolsysteem. De natuur komt de klas binnen, maar blijft veelal een object van kennis. Daarbij plaatst de mens zichzelf buiten de natuur en benadert haar als iets wat van een afstand bekeken, benoemd en geordend kan worden.

Ook in pedagogische stromingen waarin zintuiglijk leren centraal staat, zoals bij **Maria Montessori** en **Rudolf Steiner**, zien we deze spanning terug. Hoewel het leren met de wereld wordt benadrukt, blijft de aanname bestaan dat de mens **losstaat van de natuur**.

En precies daar ligt een belangrijk kantelpunt van deze tijd.

Hoewel we rationeel weten dat de mens natuur *is*, leven we in een cultuur waarin de mens al eeuwenlang wordt voorgesteld als anders en hoger dan de rest van de natuur. Dit beeld, sterk beïnvloed door westerse religieuze tradities, zit diep verweven in hoe onze samenleving en ons onderwijs zijn ingericht. Het is daardoor bijna onvermijdelijk dat we onszelf blijven ervaren als buitenstaanders – verheven boven de rest.

Alleen al het woord '*natuur*' bevestigt dat idee. Zolang 'mens' en 'natuur' aparte categorieën blijven – de ene om één soort te beschrijven, de andere om 'de rest' aan te duiden – blijft die scheiding hardnekkig bestaan.

Een andere manier van kijken vraagt daarom om **andere taal, andere beelden en andere verhalen**.

Het vraagt om het **loslaten** van ideeën die we eeuwenlang als vanzelfsprekend hebben ervaren, en om ruimte te maken voor nieuwe relaties met de wereld om ons heen.

In de wetenschap zien we deze verschuiving terug in **post-humanistische en feministische** denkrichtingen. Steeds meer onderzoekers stellen vragen bij het idee dat de mens het middelpunt van de wereld zou zijn, en dat de rest van de natuur er vooral is om gebruikt of beheerst te worden.

In plaats daarvan wordt de mens benaderd als **één soort tussen vele andere**, afhankelijk van talloze processen en levensvormen die ons dagelijks bestaan mogelijk maken. Post-humanistische denkers zien de mens niet als buitenstaander, maar als onderdeel van een groter, verbonden geheel.

Feministische denkers bouwen hierop voort door de mens te beschrijven als wezen dat altijd in relatie staat. Niet hiërarchie staat centraal – wie boven wie – maar samenhang, zorg en wederzijdse afhankelijkheid.

Deze denkrichtingen stellen een fundamentele vraag:

Wie zijn wij als mens in de wereld, en hoe kunnen we zorg dragen voor het systeem aarde – nu en in de toekomst?

Deze andere blik op de wereld vormt de basis van **nieuwe pedagogische stromingen** die ontstaan in reactie op de ecologische crises van onze tijd. We zien een noodzakelijke verschuiving:

van afstand naar verbondenheid;

*van de mens als individu naar de mens als **relationeel wezen**, ingebed in het systeem aarde.*

Wilde pedagogiek is zo'n stroming. Zij stelt de eenvoudige, maar radicale vraag:

hoe leren we wanneer we uitgaan van het idee dat mens en natuur niet gescheiden zijn, maar inherent verbonden?

Hoe leren we *in* en *met* de wereld, waarbij de andere-dan-menselijke natuur geen achtergrond is, maar mede-leraar?

De afgelopen vijf jaar heb ik mij in deze vragen verdiept in het kader van mijn promotieonderzoek naar relationeel leren aan de Universiteit van Wageningen. Ik onderzoek wat er gebeurt wanneer leren niet langer draait om individuele groei los van de wereld, maar om het verdiepen van aandacht, betrokkenheid en verantwoordelijkheid **in relatie** tot de wereld waarvan we deel uitmaken.

In dat onderzoek neem ik jullie graag mee, omdat het een **perspectief** biedt op wat onderwijs kan betekenen in een wereld die onder grote druk staat van oorlogen, verlies van ecosystemen, klimaatverandering en sociaal-politieke onzekerheden.

Wilde pedagogiek is daarbij geen vaststaande methode, maar een **benadering van leren** die bij kan dragen aan ieders zijn in en met de wereld, nu en in de toekomst.

Het **‘wilde’** verwijst naar meerdere dingen:

naar de durf om onderwijs fundamenteel anders vorm te geven;

naar leren in de wereld, met de meer-dan-menselijke natuur als leeromgeving en mede-docent;

naar innerlijke verwildering, ofwel het herontdekken van onze eigen verbondenheid met de wereld;

en naar een vrijere vorm van leren, gedreven door verwondering, nieuwsgierigheid en intrinsieke motivatie.

Wilde pedagogiek laat vaste leeruitkomsten en strakke beoordelingskaders los, en benadert leren als een **ontdekkingstocht** in en met de wereld.

In mijn onderzoek heb ik deze benadering verkend binnen het **academisch onderwijs**. Drie jaar lang volgde ik drie universitaire cursussen waarin studenten buiten les kregen en waarin de relatie tussen mens en andere-dan-menselijke natuur centraal stond. Studenten werden uitgenodigd om hun eigen zijn in en met de wereld te onderzoeken via ervaring, reflectie en uitwisseling.

De resultaten laten zien dat dit soort leerervaringen diepe indruk maken. Ze verruimen perspectieven, verdiepen verbondenheid en versterken het gevoel van betekenis en verantwoordelijkheid in relatie tot de wereld. Ik beschrijf deze beweging als **relationele ontwikkeling** die zichtbaar is op vijf samenhangende vlakken:

1. Studenten ontwikkelen een **relationeel bewustzijn** – *een besef van wat het betekent in relatie te staan tot het systeem aarde* – door middel van *aandachtige observatie, verwondering en relationele zelfreflectie*;
2. Ze **verbreden** hun **perspectief** en doen **nieuwe inzichten** op over de mens–natuurrelatie door kennismaking met andere-dan-westerse leermethoden en belichaamde ervaringen;
3. Ze versterken de **verbinding** met hun innerlijke wereld, de medemens, andere-dan-menselijke soorten en de wereld als geheel;
4. In veel gevallen leidt dit tot **heroverweging** van **waarden, overtuigingen en belangen** door reflectie op existentiële vragen rondom ons zijn in en met de wereld;

5. Voor veel studenten dragen de ervaringen bovendien bij aan een versterkt gevoel van **eigenwaarde, betekenis en actiebereidheid** die gepaard gaat met gedragsveranderingen gericht op zorg voor het systeem aarde.

Relationele ontwikkeling is een beweging van aandacht, verbinding en betekenisvorming waarbij het perspectief verschuift van de 'ik' als individu, naar de 'ik' als relationeel wezen, afhankelijk van het grotere systeem.

Een **diepe realisatie** van dit relationele zijn in en met de wereld geeft een fundamenteel ander perspectief op de zogenoemde 'ecologische crisis'. Dit is geen crisis die buiten onszelf ligt, iets wat met technologische ontwikkeling verholpen kan worden; wij, de mens, zijn de kern van het probleem. En de oplossing, als die er al is, kan alleen gevonden worden in onszelf, in hoe wij ons als soort verhouden tot het systeem waar we deel van uitmaken.

Wanneer dat besef niet alleen begrepen wordt, maar ook gevoeld – in het lichaam, in de manier van kijken, in hoe we ons verhouden – ontstaat er een ander perspectief op zorgen voor de aarde. De scheiding tussen zorgen voor de eigen soort en zorgen voor al het andere leven en natuurlijke processen, verdwijnt. 'Zorgen voor' wordt zorgen voor het geheel aan soorten en processen waarvan ieder in het systeem afhankelijk is.

In een tijd van ecologische ontwrichting en maatschappelijke onzekerheid vraagt de toekomst niet om nog meer kennis, maar om *andere manieren van zijn*. Onderwijs kan daarin een cruciale rol spelen – niet door denkkaders voor te schrijven, maar door ruimte te maken voor ervaren, verwonderen en reflecteren *in, met en voor* de wereld die ons draagt.